

Ուստի եւ մեր ժողովածոյից մէջ նոյն ընդհանուր կոչման տերքեւ խառն կը գտնուէր բուն Աւակներ (Fables, Apologues), իրական եւ առատպէտեալ վէպեր (Historiettes, Nouvelles), սրբազան եւ արտաքին զրոյցներ (Légendes) եւ այլ նմաններ:

Ոչ հետաքրքիր միայն՝ այլ նաեւ բանասիրական հայեցմամբ մեծապէս կարեւոր էր իմանալ թէ երբ սկիզբն եղած է Աւակացոյ առավորէն լեզուաւ ի գիր առնուելուն, եւ ո՞վ է առաջին մասնագիրն որ իւր գրիչը նուիրած է այն տեսակ գրութեան. զարմեալ թէ որոնք եղած են հետգրեալ անոնց թիւն աւելցնողները: Բայց այս նկատմամբ չստիչներ որոշ եւ հիմնական տեղեկութիւն. միայն կայ ուրեք յիշատակեալ իբրեւ հեղինակ Աւակացի՝ Վարդան անուամբ վարդապետ ոմն, որ հասարակարգ ի գիր առած է սակաւաւոր Աւակներ՝ ի բերանոյ ժողովրդեան լսածներէն, որք տակաւ անհրաժեշտ է բարձրանալով՝ այժմու հասարածոյց մէջ մինչեւ ի սոսկ ձեռն հասած են:

Թւեցեա վերին տողերն ինչնիւ իմացուի՝ թէ մեր խորքն աստ ամալորէն կամ առավանտան Աւակաց մըր է միայն, սակայն եւ այդքեւ ամէն թիւրիմացութեան յտապն անուր. համար կ'ըսենք թէ որոշ եւ հիմնական տեղեկութեան պակասութեան մասին գրուածն՝ դրաբար Աւակացի ժողով չի տարածիր: Այս յետիւցն աղբն ուղղորդի չնի վերաբերել մզի, այլ անուղղակի եւ այնպիսի միայն որ ասոցմէ ոչ սակաւ իրենց դրաբար լեզուաւ խառնելով կը գտնուին ամալորէն եւ անհրաժեշտ Աւակացի հետ, եւ այն՝ ցոյցէն յամենայն հասարակոյն: Ապա թէ ոչ նոյն դրաբար Աւակացի հեղինակը որոշ եւ յայտնի են: Այդպէս ունինք ԺԻԲ. դարէն Միխիթարայ Գալի 190 Աւակներն — Ունինք նաեւ ցոյցէն իրոյցմանու. քանի որ Աւակը, որոց անհրաժեշտ հնգտասան առջնորդն ի ինն ժամանակայ թարգմանեալ են Միխիթար Գալիչն զարեթով յառաւ, եւ իրենց յատուկ լայնելոսթեանքն անդիտուի պահեալ: — Ընդէն հնգտասան առաջնորդ, իմանալով ի տաղգիրն (ԱՆ. ձեռ. 1842 եւ 1854) Ա. — ԺԻ. թառաքեալն, որք ի ձեռագիր հասարածոյս ինչ եւս նոյն կարգու. կը գտնուին, եւ որոց ընտիր լեզուն անդիտել տալացոյց է անոնց թարգմանութեան մեծ հնուի հետ: Իսկ ի տպագիրն եւ ի ձեռագիրն ինչ անոնց յարկողոց ութ (ԺԳ. — ԻԳ.) Աւակը նոյն հնուի լեզուն չունին, ըլլալով ոչ միայն ստորին լեզուաւ, այլ նաեւ անավանտան: Եւ մասն ի հասարածոյց՝ թէ Միխիթարայ Գալի եւ թէ իրոյցմանու դրաբար Աւակը (ինչպէս ի վեր անդր նշաւ նակեցեալ) աստ անդ սոսկաւ կը գտնուին, առավորէն Աւակացի հետ խառնելով, սովորաբար սկիզբագրերն անփոփոխ մնացած:

Մեր յատուկ նիւթոյն դառնալով, կ'ըսենք թէ Աւակացոյ ոչ միայն արժեքը գումարածութիւնն՝ այլ նաեւ մեծաւորն մի մասն չէ եւ չի կրնար ըլլալ միակ անձն եւ միեւնոյն ժամանակի գործ. որով եւ

այժմու ամէն թէ տալագիր եւ թէ ձեռագիր հասարածոյց բովանդակութիւնն կ'ըլլայ բոտ մեշ՝ յայլեւայլ անձանք եւ ի գումարած ժամանակս գրուած Աւակներու խառն ի խուռն գումարութիւն:

Այս մեր տեսութիւնը կը հիմնուի այն զանազանութեան վրայ՝ որ կը գտնուի մեզի ծանօթ ամէն հասարածոյց մէջ՝ ըստ անհնայն հայեցմանը: Չկայ եւ ոչ մին որ միայնով նման ըլլայ բոտ թուայ՝ բոտ գտնատրութեան եւ բոտ նիւթոյ Աւակացի: միայն մէջ միւսներէն կրկնապատկել եւ եւապատկել աւելի Աւակը կը գտնուին. — առաջին հասարածոյնն սկիզբները գրուածն՝ երրորդն մէկըրը կը գտնուի, երրորդն՝ վերջերը. — յենդարձակալոյն հասարածոյնն մէջ իսկ երբեմն կը պակսին այնպիսի Աւակը՝ զոր կ'ունենայ համառոտացնին. — միւսեւ նոյն Աւակն մին կ'երկնցընէ՝ միւսն կը կարենցընէ:

Քան զայս նիւթական զանազանութիւն՝ աւելի ծանրակշիւտին ունի տարբերութիւնն ո՞նչ, որ երբեւ հայեցմամբ կընայ նկատուի: — Եւսի՝ միեւնոյն հասարածոյնն այլեւայլ Աւակացի մէջ: Այդպէս յամենայն հասարածոյն կը հանդիպին իրարմ տարբեր ոճով Աւակներ. բոլորն մէջ զուտ կամ ասկա մի առավանտան դրաբարն սկսեալ՝ մինչեւ խոսքի արտոյց առավորէն, ամէն ունին երեւեցնողները, որ առանց յորինուաւ կարգադրութեան՝ խառն ի խուռն իրարու կը յալըրգեն: — Երրորդ՝ նոյնպիսի տարբերութիւնն բաւական յամենայն թէ անհնուի՝ յայլեւայլ հասարածոյս միանգամայն գտնուող միեւնոյն Աւակացի մէջ, որ ի միւսմն գտա ոճով յառաջ բերուած կ'ըլլայ՝ քան ի միւսում:

Կարծեմք այս ամենայն յայտնի տալացոյց է Աւակացոյ այլեւայլ անձանց գրութիւն ըլլալուն, որովհետեւ անոնցմէ շատ տարբեր՝ մասնաւոր թէ է անոնց հակառակ համազանգաց մէջ կը գտնուի այն Աւակներն՝ որ միակ եւ որոշ անձն մի գրուած են: Յիշատակենք միայն Միխիթարայ Գալի Աւակներն: Ունինք ի ձեռին երեք տալագիր եւ երկու ձեռագիր օրինակներ՝ յորս ամէնն ալ իրարու հետ ինչ են բարբոսին բոտ թուոյն, բոտ գտնատրութեան, բոտ նիւթոյն, բոտ լեզուին եւ բոտ շարիւն: Արդ՝ ինչպէս անոնց արտուած հետ ճիշդ նոյն ըլլալն կը հետեւցընենք՝ թէ միեւնոյն գրչի գործ են, նոյնպէս ամալորէն Աւակներուն իրարմ տարբեր ըլլալն ի հարկն պէտք է հետեւցընել: Թէ զուտ նպատակը գործը են: Առաջինը՝ իբրեւ առանձնական ստացուած՝ սրբազան կը համարուին եւ ոչ ոք կը համարակի ձեռնամուխ լինել. իսկ վերջինը իբրեւ անտիրուին ենք կամ իբրեւ Տառադարայ ստացուած նկատուելով, ամենայն ոք կը համարի

¹ Մեր Թ. 56. Ա. Ոսկեփորին՝ Ողջմիտանու վերնադարէ: Հնգայն ինքնատան վաւերացման եւ ութ անփոփոխորդներէն զորոք յառաջ ընկերէն են, առանց զանազանութեան կամ բովանդակութեան չորս նակի մին իսկունն Շրջակաութիւն Թ. 101. Բ. Ոսկեփորին՝ թիւն: Ողջմիտանու վերնադարէ յառաջ քանի որ Աւակ կը գտնուի, եւ նոյն վերնադարին ներքեւ Թան հնգտասանն կարգու գնեկն ենք: քանի որ այլ Աւակ կը յաւելու, բայց թէ նախնորդներն եւ թէ հետնորդը այլ, ձեռագրաց նոյն հնգմիտանն ընծայած ութ Աւակներն տարբեր են: (Յետ նաեւ կորցրել, Հայկական Բառարան. էջ 51. եւ Գրասենյակ. Հայկական Բառարան. էջ 58.) — Չնիք խոսքի Ա. Եւսիական. անուամբ քանի որ հասարածոյց մէջ իբրեւ առանձնեւ գրութիւն անհնուաւ 68 դրաբար Աւակացի ժողով մի անոնցմէ հնգայն մին կամ երկուր կը ձեռնարկին ամալորէն Աւակներու հասարածոյնց մէջ:

² Այսմ հակառակ չի կրնար համարուի Արուսեանց գրչի տալագրութեան (անշուշտ նաեւ երրորդին) իրարու հետ նոյնութիւնն որովհետեւ կամ երկուք ալ միեւնոյն ձեռագիրն ժողովն տպուած են եւ կամ մեծաւոր երրորդն՝ առաջինը վրայէն: — Յոյսին է թէ Ռոսիայի տպարանն Անգլերոսումն՝ 1870ին խնդրել, եւ 1873ին Մարիպոսի փոխարուտ եւ (Յետ վարդ. հայր. 2-րդ. էջ 302 եւ 306. . .) — Չնիք կարող չալել անձեկն ըստ կասկածն զոր ունինք Արուսեանցը Աւակներուն չէլին մեր ձեռագրին տպուած ըլլալուն վրայ: Վասնից որ ամենաճշտակէտ է թէ յոյսմ մասին Ռոսիան այնչափ երկնապաշտութեան չի վարդար:

իրաւունք ունենալ ըստ համայնք փոխելու, անօրէնելու, նուազեցնելու:

Ցեաները լքանի մի օրինակներ:

Ա. Այլի կէն մի ունէր տղայ մի, եւ սկսաւ տղայն զոգանալ միջոք եւ բանելայ: Եւ մայրն աւանդ ծաշակեր, եւ ոչ խրատէր զտղայն ի կամս Աստուծոյ: Եւ նա եւս ամեղոյ զգործութիւնն, բերէր անասուն եւ անթիւ, եւ այլ ինչէւ: Եղև աւագակապտա ի լերին եւ բազում չարիս տաներ: Եւ կախել տարան զնա ի կախի: Եւ ասէ. Բերեք զմայր իմ, զի համարեցնիր զնա: Եւ յորժամ բերին խանձել նհաս զքիթի մտն: Եւ ասէ թագաւորն. Ի շար, ընդէր ճարտր զքիթի քոր քոյ: Եւ նա ասէ. Քի ոչ խրատեց զնա ի տղայութեան ի կամս Աստուծոյ, որ չէի յայտ գիշտաւ անիկա: Եւ յորպիս արարի զայն: Եւ թագաւորն հրամայեց զնա արձակել եւ զմայրն կախել:

Բ. Գայլն եղիւ էշ մի դէր, եւ կամեցաւ ուտել զնա: Ատէ էշն ընդ գայլն: Ազատիմ զբեղձ՝ վասն Աստուծոյ հան զայս խոցոյ յոյսից իմոյ, եւ ապա կեր զնա, զի Աստուած եւս զիս ի ձեռն քո: Քանից բեւեւ չար հասաւ ի յոտս իմ եւ տան. զէ զնա: Անցեալ գայլն յետեւ իշուս, զի հանցեց զեւեւսն. եւ էշն ամենայն զորութեամբն կից հնար եւ էզարկ զբերան զայլուն եւ կտորեաց զկապն, եւ ինքն փախեաւ: Գայլնք նստեալ լայր եւ արտասուէր թէ Արժանի եմ եւս այս չարին որ էին իմ անինս միմեկը. զի եւ մազարծ չէի, զիս թայտործ ոչ արար:

Գ. Մըրժն անկաւ ի բուն եւ կամէր խեղդուիլ: Գայլ ապաւնին եւ ձգէ զժեւսն ի վերայ չրին եւ հանէ զմըրժն: Եւ ասէ ի նոյն ժամն հաւորսն ձկնաց զգործին եւ կամեցաւ որոյս զապաւնին: Գայլ մասեւ մըրժն յերան նորա եւ էխած. եւ ի կոնդին ի վեր վազեց (հոռորմ) մարմնեայ: Եւ չարծեալս եղլէց եւ վարժն. եւ ապաւնին թռեաւ եւ աղբարեալ ի մահչաւան: — Մահաւ յոսփ աղէկութիւնն արա եւ շունք այն մարդին որ քեզ լուսութիւն եւ արարեալ:

Դ.

Ասի յառակաց թէ թագաւոր մի կայր որ աւերէ իւրն սիրելի զօժ մի, որ յամեն որ կարմիր զեկան մի բերէր թագաւորին: Եւ եղև որդի մի թագաւորին նոր ծնեալ, իսկ թագաւորն զմանուկն սնուցանէր ի վերայ բարձրացն, եւ աւանակ զօժն արկանէր զպտաւորաց: Մանկանն: Եւ այնպէս առնորեալ օժն եւ մանուկն ի ապային ի միասն: Եւ որպիսն ժամանակն ինչ սիրով ի ապային առնորեալ, իսկ յորժամ մեծացաւ մանուկն, կապեալ սուր ընդ մէջ իւր յաւաւում մի ի ապային իւրեանց հանձն մանկանն զուրկէ հնար գտաւ օժնն եւ ընկեց յերկրի: Եայնժամ զայրացեալ օժնն՝ հնար զնա, եւ ինքն փախեաւ: Մեծաւ որդի թագաւորին: Իսկ յետ օգային եւ միմիջարութեան, առաքեաց թագաւորն որ զտաննն զօժն, եւ աղայէին զնա զայլ ի սեղի բնակութեան իւրոյ: Եւ ասէ օժն. Ի վ բարի թագաւոր, անդէպ եւ ինձ գալ առ քեզ: զի քանի որ չայիմ գու ի գերեզման արգելք քո, եւ քանի որ չայիմ եւ ի տուտնս իմ, ոչ սրբի մայանքն ի սրտից մերոյ: Ապա այս բարի է՝ որ հնապայս ի քեզ:

Ե. Պարտաւոր խաղիկայն բազում զբոք զայր ի զաղանք մտանիլ, ետես ծնի մի՞ զի արմաւեհն ունիր: Ատէ թագաւորն՝ թէ Ծնիք զու, ընդէր պաշտօնի, որ ի բառաստուն տարին ապա թէ պաշտուղ կու տայ, զու պայտր կաւ եւ վազն մեռանին: Ապաց ծնին. Ի վ բարի թագաւոր, մի այլ անկեց, եւ եւ կերայ, եւ այլ կու տանէր, զի մէկ այլ ուտէ: Իսկ թագաւորն հնար որդի երես նմա այս բանիս համար: Եւ յորժամ ետես ծնի, յոյժ գոհացաւ Աստուծոյ: Ատէ թագաւորն. Ընդէր գոհացար զու: Ապաց ծնին թէ Ի վ թագաւոր, անին մարդոյ ծառ բառաստուն տարին ապա պտուղ կու տայ, իսկ իմ ծառս մէկ օրն պտուղ ետուր. վասն այն գոհացայ: Եւ հնար որդի այլ երես այսմ բանի. եւ նա դարձեալ գոհացաւ: Ատէ թագաւորն. Ընդէր դարձեալ գոհացար: Ապաց թէ Ի վ բարի թագաւոր, անին մարդոյ ծառ տարին անգամ մի պտուղ կու տայ, ապա իմ ծառս մէկ օրն երկու անգամ պտուղ ետուր. ընդէր ոչ գոհացայ: Եւ թագաւորն յոյժ սիրեց զնա, եւ տարեալ կաջաց զնա վերապաշտաւ տանն իւրոյ, զի խրատեցէ զմանկան թագաւորին:

Ձ. Եհարջ թագաւոր մի զիմաստաւոր իւր եւ ասէ թէ Եհնէ իւր վաստանալ պարտ է մարդոյ: Ատէ իմաստաւորն. Ամենայն երաց վաստէ իւր զատ ի մարդոյ: Ատէ թագաւորն՝ թէ Ի վ պաշտօն: Ատէ իմաստաւորն. Ի անապատայի մի վերայ ընդ որ մի կայր քաղաք. եւ ի յայն ընդ որ կայր Կրտսեւ մի եւ վազք մի եւ օժ մի. եւ յետոյ անկաւ մարդ մի այլ: որ արտեսութեան ստեղծել էր: Եւ եղև ժամանակ զի էանց ընդ այն անապատայն բարի եւ առաքելի մարդ մի, եւ ետես զնա անկեալ ի հորն: Ատէ ի միտ իւր թէ Առեւմ բարութիւն եւ հանձնեց զնա ի հորայն: Չգիտց պարան, եւ ելաւ. հայեալ եւ յետ նորա վազրն եւ ապա օժն: Եւ հանել կամէր վազրն: Անն գաղանքն թէ Մի հաներ զչգա, զի զատ մարդ է: եւ քո բարեպաշտ պաշտ հաստացան: Եւ նա ոչ լուսեւ նոցա, եւ եհան զայն մարդն, Եայնժամ ասացին թէ Միք բնակութիւնս մարդ անուս քաղաք է. յորժամ գու զաւ այն քաղաքն՝ նա զքո աղէկութիւնն զմարմն, եւ ունիւրին այլ ասաց թէ Ես այլ ի յայն քաղաքն եմ. յորժամ գաւ քո աղէկութիւնն զմարմն:

Եւ յետ ժամանակի զեղ եղև. այն բարի մարդոյն երկուսն ի յայն քաղաքն: Հանդիպեցաւ նա իւր իւր. Բարի էկիր, տարեցեղիկ էր. եւ ասաւ զնա յոյժեւան իւր, եւ երբ միմեկ զգիցելիս եւ եզ տառի նորա: Եւ վազրն ետես վազրն, եւ նա եւս ասէ նմա այսպէս. եւ զնոցեալ երբ թագաւորի զարպատեն սոյն եւ սկսեց եւ ետուր օժիտ մարդոյն, Ատէ մարդն ի սիրտ իւր. Ի դառնացաւ այսպիսի աղէկութիւնն ստեղծ, ասաց մարդն որպիս աղէկութիւնն պիտի տանէ: Արդ երկուսն այս անդիւրին այն, եւս ամ զսոյն եւ զսոյն: Եւ նա, որ վաստէր որպէս եւ զիւտ: Եւ զնոցեալ երջոյ նմա զամենայն. եւ նա տեսեալ ասէ ի միտ իւր. Երբժամ պատմեմ թագաւորն, եւ անուսմ պարգեւս ի նմանն: Եւ եկեալ աւանի նորա սեղան եւ ասէ զնա. Դուս կիր եւ արք իւր աքսն լի ի տուն իմ: Եւ երբժամ հնոգամ զքո բանն: Գնացեալ աս. թագաւորն եւ ասէ. Գտի զնա: Եւ զսոյն եւ զսոյն զպաշտեալ: Եւ առաքեաց զորպան եւ ընդին զայն բարի մարդն, եւ հրամայեց տանելն զնա եւ յետոյ պատմանել: Եւ յորժամ ասանիւր, ասէ ի միտ իւր. Եթէ յսր էի գաղապաց եւ ոչ հանեմ իմ զայս մարդոյ, ոչ էի մտնանել: Ետես վազրն զպաշտ մարդոյն, զի ասեւ թէ զնա: Ատէ օժն՝ թէ Մի հնար, առ այս ինչ ստեղծ ի քեզ, եւ եւ երբժամ յայնժամ զըսուսար թագաւորն. եւ զու ասա՛ թէ Ես կարգ եմ բռնիկ: Զպատար թագաւորն, եւ ասար դիր զսե-

րենն ի վերայ վիրեն եւ տուր սակաւ մի ուտել, եւ դիւրաւ բժշկել: Եւ արար այնքան, եւ ազատեցին զայդ ինն, եւ թաղար որ ազատեալ զայն քարի մարդն եւ ետ նմա զգուստի իւր: Եւ պատմեաց (հարկն) թագաւորին ինքեպա ստուգադէս: Եւ հրաման եւ թաղարին կանխըցանել ի քաղաքն թէ Ով որ աղէկութեանն վատութիւնն քանան նա այսպիսի պարս լ լինել: Եւ հրամայեաց շարադար պաշտանել զսեկիւրին:

Եւ Այր մի եւանէր ի գոճար դար մի վեր ի սոթ ժամանակի. յոյժ աշխատեաց եւ սկսաւ քարահալել զՂաթմ եւ զԵւա թէ Լէր անկայք ի դարստեն անհամբերութեամբ մերով: Եւ երեւեալ հրեշտակին՝ սասց. Թե տանի՞մ զքեզ ի դարստն՝ զու համբերես: Եւ սասց. թէ Երբ լինի այդ, եւ յանկարծակի զուսն ի վերայն անկաւ: Եւ տեսեալ զինքն ի դարստին՝ յոյժ ուրախացաւ: Եւ ետեղ մարդիկ զապշ շատերն ի վայր տային, եւ չհամբերեալ սասց թէ Այր ինչ անելիւնդ մարդիկ եր, որ դարսն եւ զգոստայն թողելու: Եւ զապշ եւ զմտաղալ ծառերն ի վայր կու տայք: Եւ զայնով զայսն ետեղ զինքն ի դարսն ի վեր եւ զայն ի շալարին Էւալով, եւ սկսաւ լայ: Ի արարեալ ետեղ զհրեշտակին եւ սասց. Այլ չստանի: Եւ տեսեալ զինքն ի դարստին, եւ տեսեալ զմարդիկ զի գիտուէ զմիւր ծառաց շաղկ զնելն, եւ չէին կարել շարել: Եւ կու շաղկեցին: Եւ չհամբերեաց, եւ սասց. Ով անկար, թէ ինչեւայտցե՞ր, որ կարեալ չալին: Եւ դարեւալ հրեշտակն տարեալ զինքն ի դարստին, եւ տեսեալ զմի մի մեծ, եւ երկոտասան լուգե՞ր ինչալ ի նմա, եւ անն մեկ յիւր դիմացն զարեւր: Եւ վնն չէր շարով: Եւ չհամբերեաց եւ սասց. Ով անմիտ, ամէնքդ ի մեկ դիմաց լուցե՞ր, զի խախտել կարելի: Եւ քաղեալ զայսն ետեղ զինքն ի դարսն ի վեր, եւ զայն ի շալարին:

Ը- Ան յառաւորաց թէ այրն ոմն ուշեր սասն այն, եւ ուշեր որդեակ մի, Որդին այն ամեն աւուր տաներ արածեր զայնեան զայնոսիկ եւ բերել: Իսկ մայրն թէր զայնեան, եւ ամեն որ չերեք մի բուր ինուր ի կամեն եւ ի խարժ տայր: Եւ ասէ որդիս զմայրն թէ Մայր, էր կու առնես զայդ քառ բաճը, որ զուրսն ի կամեն կու լնուս եւ ի խարժ կու տաս: Ասէ մայրն թէ Որդի, մեր կամեն քիչ է, այնոր համար կու առնեմ թէ քիչ մի աւելի լինի մեր կամեն, որ մեզ ձմրանա թացան լինի: Իսկ յառուր միտով, միմիայեւ արածեր մանուկն զայնեան՝ քորք մի ամաց ծնաւ երկիւրն եւ եկ անձրեւ, եւ էլ հեղեղ եւ տաքաւ զայծերն երկի ի գետն: Իսկ մանուկն եկն յարեւուս առ մայրն զատարկ եւ մայրն փայտն ի մեռեց: Ասէ մայրն. Որդի, ուր է այծերն եւ զմայր յարեւուս եկի այսոր: Ասէ որդին. Մայր իմ, այն չերեք բուրսն որ ի կամեն խառնեղ եւ ի խարժ կու տայր: Եւ մորդեղեղ եւ հեղեղ դարձաւ: Եւ եկ զմեր այծերն տաքաւ ի գետն եկից:

Թ- Այս բանն արեւ արեւ իող եւ իտ մլ դուստ է:

Թ. Թագաւոր մի կայր եւ մի որդի ուշեր: Եւ հրամայեց արար Դոյնդուր, թէ Ամեն Դոյնդ մեկ որ զիմ որդին ի պատիւ տարե՞ր. եւ նոքա տանեմ: Եւ որ մի մեկ Դոյնդն ի պատիւ տաւ: Եւ ի քրիկունն երեք ի գուռն եմեյթ եւ գնաց: Եւ որդի թագաւորին խոտ զիմով եր, եւ ի բազիւս ետաւ, եւ զինքն ի վերայն շրջեցաւ: Եւ անկաւ ի կուռուն ի վայր եւ մուտաւ. եւ ի մեկուր օրն զտուն մուտաւ: Եւ թագաւորն հարձ արար թէ Չմին յիմ էլնաւանութեան ուղիք կայ, զամենն քաղեցե՞ր եւ զխառանքն կուտարեցե՞ր, զի կուռտան պատանաւ որդւոյն իմոյ զմեր հնանն փրցը ի վերայ կարսին եւ զքնինն պահեաց, եւ յամենն վարանեալ եւ իրկիւնն ի վերայ Տայինն մեկ երկուս Բաւ կու տայր որ խաբ

որդին իւր գիշեր մի ի գուրս ետաւ, եւ զմուտարն զարեւածն սպանեց: Եւ թագաւորն խաբին կանխեց թէ Չմիմ առեւածն ով պատնէր է թող զայ, որ իւրն աղէկ առնեմ, եւ հարկ վիրն եւ որդին: Լալացաւ թագաւորն թէ ի նշ ցեղ կարգեց զաւուրն ինքեպա սպանեց: Եւ սասց մայրն թէ Կի՛նով եմ սեռեցի: Եւ հրամայեց ետն թագաւորն թէ Այրի տնկեցե՞ր, ապա զգինին Տայց խաբե՞ր, որ զաւուրն սպաւանե՞ր: Ի ինի թէ յոյժանց խաբ, որ մուտարն իրերս զիմ որդի:

Ժ- Հրեշտակն սասց ընդ թագաւորն մի թէ Ապաշխարէ տանաւ հինգ տար, որ արգարանաւ, ապա զհոգի առնաւ: Եւ ասէ թագաւորն, Այսպէս առնեմ: Ինչ զնաց ի տունն, եւ ասէ. Տանաւ հինգ տարին շատ է. դուստն տարին ուստեմ եւ խմեմ, հինգ տարին սպաշխարեմ: — Եւ ասէ. Չորս տարին ուստեմ եւ խմեմ, եւ մեկ տարին սպաշխարեմ: — Եւ ասէ. Չաստու մեկ ամիսն ուստեմ, եւ զմեկ ամիսն սպաշխարեմ: — Եւ ասէ. Չաստու հինգ օրն ուստեմ, եւ զհինգ օրն սպաշխարեմ: Աստուստ որդունք ի նշ ետաւ հինգ օրն եւ ետաւ տասնահինգ տարին, եւ ոչ սպաշխարեաց: Եւ ասէ թագաւորն. Չոր հրեշտակն սասց. եւ ոչ արարի: Եւ այժմն զայ եւ գտանէ զիս, եւ մուտանիմ մեքը, եւ ամենիմ մի լինի: Եւ ասէ. Փախի՛՜ իմ երեմով Արաղիկերուն աշխարհն եւ ինքն զտոտայաւ, եւ զայ հրեշտակն եւ զիս ոչ ձաւաւ: Եւ թագաւորն կայտեղ զմեզ ցից ի վեր, եւ երեք կարտիք զսակ մի ի գլուխն, եւ զէնքան միով տեղեք: Եւ երբ այր ի Դանապարհ: Եւ հրեշտակն մարդկանցդ երեւեցաւ, եւ ասէ. Բարեք դատ, կորցա՛ր: Եւ նա ասէ. Աշտաւաւ, յարազիկերն սակ թէ Ինչ Կուգն (Ինչ կուտեմ): Եւ հրեշտակն թոյլ եւ, որ զնաց սակաւիկ մի: Եւ հրեշտակն հրեշտակի երեւեցաւ, եւ հրեշտակն ասէ ի մեռն: Եւ թագաւորն զարհուրեցաւ եւ քաղաց ոսկերն ամենայն, եւ կարեւայն, եւ այլ ոչ կարեւ գնաւ: Եւ ասէ հրեշտակն ընդ թագաւորն. Եւ քիչ տապի՛ թէ Ապաշխարէ տանաւ հինգ տարի, որ արգարանաւ եւ արքան ի մեքայ, եւ սպիտակ երեսը դատ յարազաւ: Թիւն: Չեկիւր սպիտակ երեսը յարազաւ թիւն, այժմ եկ աս երեսը ի քիտեղս:

ԺԱ. Այր ոմն հազար խող էստ ի մին տեղի եւ պարիսպ էստ շուրջ, եւ ինամով կորեկ եւ զարի բերեցին եւ բուրեկ զխողցն: Դա իրուանն ի բանին երբ զային, եւ բուռնին երբային ծառ ի խողերն թէ ուտներ ի կորեկն կամ ի զարդն, եւ պահպանեցին ոչ թողուն, այլ ի կառաւին հարկանեցին: Եւ յորժմ իշանն զային նա բուռնին զանկանեցին թէ Խողերն անկայն կուտան թէ կերեք, եւ մեք սովալուս կու լինին: Եւ տանն իշանն ընդ բուռնինն թէ ձմարեցե՞ր, այն խողերն որ կուտան նա պիտի վարսին զանկան զինչ կերեալ եւ: Եւ անցաւ աւուրք ինչ. եւ ասն եկն թագաւորն, հաստաւ ի վերայ պարպին, եւ հրամայեաց որ զամեն խողերն կողեցին եւ ընդ մէկ կորեկն: Եւ իսկան կապել, եւ կորեկ ընդ մէկ, Եւ սկսաւ իսկանք բողոք արկանել եւ միջ բաւաւ, եւ մէկն առաւել թան զայլ կեղծաւոր: Եւ ասին բուռնինն ընդ իշանն թէ Այն ինչ ծայն է: Եւ ասին թէ կու վարսին ի խողերն զոր կերեալ եւ: Եւ տեսեալ բուռն կոյնն զտանաւան, եւ կանխեցին եւ անկան ի յոտս իշանն եւ ասին թէ զման Ատաւոյ տեսեք թէ զարեւս ի կեղծապիւրէն Ինչ կերեք կամ կորեկնաւ ի կուտան: Եւ ասին մայրերն ընդ բուռնինն թէ Մի վարեք, զմ կերեալ եւ նա պիտի վարեք, դուք մի Տոյալցի:

ԺԲ. Միմերն տապին ընդ իրար թէ Այր էր եւ, որ մեք ոչ ինչ աւելին եւ ոչ եղիւր, եւ կատան զմեզ դիւրաւ կալեալ: Եւ միւռնք

որեղեն փայտ եւ կաղնիքն ի գինեղենն, որ թէ կատուէ քայլ նա մեր կուտիւնը, որ ոչ առնու զմեզ: Եւ ահա եկն կատուքն, եւ մեռնէր Կասեան եւ ընդ ծախն ի ներս մտան: Եւ այն որ զփայտն եղևիւր էրն կապեալ: ոչ կարցանք մասնել ընդ ծախն այլ կատուէ կապա զնսա եւ կերաւ:

ԺԳ. Արքայն՝ յորժամ տուցր էր նա չար նորա կուտը շինելու: Յաւուր միում բարեալ էր Արքայն՝ զկուտքն պարկով ի վերայ իջլլ եւ կու տանէր ի ծախ: Եւ էն ընկաւ ի շաղիխն մէջ, եւ կուտն ամենայն շարքեան եւ շաղիխն եղին: Եւ Արքայն՝ իմաստ բարկայաւ եւ վառեց ի չարն եւ ասաց կուտն: Վայ ու եղաւ ի վերայ մէջ. բնէ աստուած էք դուք: որ այս հեղեղ զմէջ ի յայտ շարքեան: Որպէս պատահաւ ամէջ հորս, կամ որդիոք օգնականութիւն գտցի ի մէջ: Բարկայաւ յոյժ եւ զամեն շարքեանց եւ ի շաղիխն ինքնապէս, եւ ասաց: Այտոր եր արժանի, որ ի շաղիխք մէջ պատկիւր: Եւ զնոց ի տուն իջնով օրտնեց եւ զառնացեալ յոյժ: Եւ տեսեալ հորն թաւարիկ զորքին օրտնեց եւ զառնացեալ յոյժ, ասաց Արքայնսն: Ի՞նչ օրտնեց ես: Պատասխանի եւ հորն եւ ասէ: Գնա՛մք ի մէջ շաղիխն հանդիպեցաւ ի ծախքան, եւ էն իմ ոչ կարաց անցանկը: Ընկաւ էն շարքաի մէջն եւ մեր անտուածքն կոտորեցան: Եւ ես օրտնեցիս եւ բարկայալ յոյժ, եւ ասացի ընտան թէ Չէր զորութիւն այս եւ: Քարեր առի ի ձեռս եւ զամեն շարքեան, եւ զարտակ եկի ի տուն: Եւ ասէ օջայնը: Այդ մեր աստուածոցն զորութիւնն ի՞նչ է, որ զմէջ էն շաղիք, որ ի շաղիխն անցնէ, եւ ու ինչն չէր կոտորէ, երբ որ ինչն զինքն իկարաց քաշէր, ապա մեզ բնէ պիտի օգնէ: Ասաց հայրը: Որքի, դու աշխ կացի:

ԺԴ. Այսիկ կայր իւրեանք: Ասաց հայրն Արքայնսն: Որքի, զնա զայլեքն պահէ, որ ծայրեկներն չուտան: Գնաց Արքայն՝ ի սոյգին, եւ ետես որ իմաստ քայն թափել էր ծայրեկներն եւ կուտակն զնաղորդն: Չայն էամ Արքայն՝ եւ ասաց: Հայեկներ, իմ հայր Աստուած կու յինէ: Եթէ նա է տեսնելը զմեզ, նոցա զօրութեանք հրամանք կանեմ մեզ, որ այլ չուտեք զմեր խաղորդն: Ապա թէ այլ Աստուած կայ որ զմեզ տեսնել է եւ զմէջ, որ զերկիրն եւ զերկիր տեսնել է, նա է ճշմարիտ Աստուած երկրի եւ երկրի: Նորա զօրութեանք թափէր եւ երմայր: Անէ բանին վերջանա ծայրեկներն, նա Արքայն՝ հրապառ, եւ ի վեր ամբարձր զաշխ իւր եւ ասաց: Բարապար երկրի եւ երկրի, դու եւ ճշմարիտ Աստուած: Մինչեւ զնաղորդն զեկեցին, այլ ոչ ծայրեկն ընտաւ եւ ոչ անցաւ ի սոյն այգիդ վերայ: մինչեւ մեծ քարհանակեք կու զարձանային եւ հնախային այլ եղեպաններն ի յայն տաղն: Հաւատաց Արքայն՝ ճշմարիտ հաւատով զԱստուած:

Ամենեւ կը համարէր որ այս օրինակը լիով արդարանք ըլլայ մեր անտաթիւնն թէ Աստուծոց որ միայն ամբարձր զուճարութիւնն՝ այլ նաեւ մեծագոյն մի մասն չէ եւ չի կրնար ըլլալ միակ անձ գործն: Վասն զի շատ գուգուս որ միեւնոյն հեղինակն միեւնոյն պարագայից մէջ այնչափ տարբեր տարբեր աներով գրէ՝ որչափ իրարմ տարբեր աճով են սոյն օրինակը: Ինչպէս ամենայն իր կը տեսնէ, տանողն մի (Ա.) գրեթէ գուտ քարաբար է. անիկ ետես եկողներէն՝ օմանք (Բ.—Զ.) ապա մի ամակախտան գրաբար Բ. յալըրներէն՝ չորսն (Է.—Ժ.) աւելն ամակախտան՝ մանաւանդ թէ քրաւ քրապատան ամակորն. իսկ վերջիններն (ԺԱ.—ԺԲ.) բոլորովին ամակորեն, այնչափ միայն գրաբար բովանդակելով՝ որչափ զոգցան ամեն ամակախտ գրութիւն սովորաբար կը բովանդակէ:

Սակայն եւ այնպէս՝ որովհետեւ կայ շատ տարածեալ կարծիք թէ Վարդան Ա. Արեւելոյն է անոնց հեղինակն, զոր ուրեք ուրեք հաւաքածայից յիշատակարանք կամ վերագիրք եւս կը հաստատեն, աւելորդ չենք համարի նոյն խնդիրն հետազոտել:

Երեք այսպիսի յիշատակարանք կամ վերագիրք ծանօթ են մեզի, եւ հարկաւ անոնց կայ աւանդաւորեալ եւ հետաքրքիրութիւնը:

Առաջինն Երիշատակարանն կամ վերագիրքն է մեր թ. 132 Սիկեփորիկին մէջ գտնուածն: Եղաւ մեռաւ գրի, ինչպէս տեսանք Հատանայ սկզբնական տեղեկութեան մէջ, առաջին եւ վերջին յիշատակարանն դասակարգ (թիւք 420) միջին կամ երկրորդ՝ այ 141՝ Աստիկն կից ի մարմնի ձեռագրին, եւ է այս. « Գիրք առակաց Սուրբ ամինի (՝) ասացեալ առաք Վարդապետին Վարդանայ, ի պետո Տագւոյ եւ մարմնոյ, զոր իսլաւ գրեցի միջուր: « որս Վարդան ի Չորս միանակց առ Տագւոյ որդի (ն) սիմ »: — Թէ այս համաւտ ծանօթութեան մէջ իբրեւ հեղինակ Աստիկաց նոյն հաւաքածային նկատուած Վարդան մ. ոչ այլ եւ թայց եթէ Արեւելի կամ Մեծ վերագրութեան իմացութեան, եւ տեսնելի անոր տրուած առաք վերագրել, որ առանձինն ինն իրեն յատկացեալ է: (Տես ի վեր կոյն Հատիկ)

Երկրորդ վերագրութեան կայ խոսեցանք նախընթացին ծանօթութեան մէջ:

Երրորդն է յիշատակարան Գաբրիէ աղայային մանտեալարանին այն ձեռագրին, որոյ պարունակն 168 Առակներէն 45ն հրատարակու է Սեն-Մարգրէ. Նոյն հրատարակելն այս նկատմամբ հետեւեալ տեղեկութիւն կու տայ: « Այս հրատարակման համար մեր գործածած « Առակներն օրինակող չի տարակարգի որքն (168) « Առակաց Վարդանայ հաւաքուոր Վ. ի զտնթիւնն « ըլլալուն իկայ, եւ իւր համագումն շատ փառաւոր « խոսքերով (en termes très-magnifiques) եր յայտնէ իւր սքնեղօրինակութեան վերջը գրած ծանօթութեան (յիշատակարանին) մէջ »: (Գաւառեան, էջ 21.) — Սեն-Մարգրէն եւս « Հաւաքուոր Վ. » բռնելով չ'ընեն Վարդան կ'իմանայ. զամս իր թէպէտ եւ զինքն եւր ծանանակուան սովորական կարեւոր համամասն Բարաբրեք ծնած կը զմէջ, առաքի եւ Բարաբրեքի մականունը կու տայ, թայց զի իմացածն յայտնապէս կը ցուցնէ մահն 4271ին գնելով: (Սնք, էջ IX.)

Այս յիշատակարանաց եթէ հաւաքը ընծայենք, Վարդան Վ. Արեւելոյ կ'ըլլայ հեղինակ բացամիթ: Առակաց: Բայց կարեմէ չենք սխալիք՝ եթէ

1 Եղանիկ կերպով թէ այս յիշատակարանն չէ յաւելուած բուն մեր Առակներն օրինակողներուն (Բրտապետ Բաւանային կամ Աւետիք Կոստանային)՝ այլ անփոփոխ պահուած եւ նշեալ օրինակուած է անոնց սկզբնաղբի օրինակին մէջ գտնուած: — Այս ինքնին յայտնի է. թայց չէ սոյնայի գիրին իմանալ՝ թէ արդեօք նոյն տեղեկութիւնն իրեն յիշատակարան առնուելու է նախընթաց 141 (146) Առակաց, թէ իբրեւ վերագիրք յայտնի 30 Առակաց: Եթէ իւրաքանչիւր մասիկ պարունակութեան նայիք, պետք է բաշէ թէ նախընթացներուն յիշատակարանն է — որովհետեւ ասոնց մէջ կը գտնուի Սեն-Մարգրէն հրատարակութեան կէտն ունին, ուր յալըրը Առակաց մէջ հաւելուածն մի հաւա անոնցն: Սակայն բոլորովին անհրաժեշտ էն նաեւ յայտնի Առակաց վերագրելը բնաւ: Գտնի զի միեւնոյն տեղեկութիւնն՝ այլ Սիկեփորիկին մէջ (թ. 45) իրեն վերագրի գրուած է 30 Առակաց, եւ այս. « Գիրք Առակաց ասացեալ առաք Վարդապետին Վարդանայ ի պետ Տագւոյ եւ մարմնոյ, զոր իսլաւ գրեցի « մարաւոք Ներսէս Բաղէշի: — Ի վերջոյ կը յաւելուի: Եւ վերագրին եւ Առակաց թուովն նոյնութեան պետ չէ հետեւցնել, որ թ. 238 եւ թ. 45 Սիկեփորիկներուն Առակներն իրարս հետ նոյն են: Երկրորդն մէջ հայի 10 փեղով Առակէ կան, եւ այն զատ գտաւ որս թմանայ: միանգամայն իրարմ տարբեր Վարդան են մանաւանդ ի վերջին թմանայ: Գրեթէ օրինակութիւնն իսկ ասացի նախորդ թմանայից մէջ: « որս թ. 45 Սիկեփորիկին Առակաց օմանք թմաւ քանակաւ: Առաք էն, որ թ. 132 Սիկեփորիկին մէջ չէն տեսնուի: »

Տամարի՛րը որ ոչ որ մեծ ծանրաբաշխութիւն կուտայ այս փխրութեանը, երբ միտն դէժ թէ Աստուծոյ ոչ որ այն անձին, ուր ամառային գործը ըլլաւ մասին վերադադն յառաջ բերելու՝ ա՛նկ աշխարհացոյցը ամբողջովն որ ճշմարտին նման այն երկու Տաւադարանոյն վրայ: Մասնաւոր զի նոյն կամ թ. 132 եւ 45 ձեռագիրը յիշատակարարն իմ վեր-նադիրը յայտնաբերեալ եւ խտառական թէ այն երկու իմ Տաւադարանք եւս՝ այլ Տաւադարանոյն նման եղանակաւ յերեւան եղած են, այնու դէ յերկրորդին եւս կ'ըստի՝ «նախնին գրեթէ», որ ըստառարութեան իմ կ'ընդգծել թէ աստ անը ի ձեռագիրը զանաւան Առասկներն ի մի ամբողջած են: Այսպէս ըրած եւ աշուշտ նման Գարիգի ձեռագրին օրինակունը՝ որով ոչ փայն տեսնու Գարիգի ձեռագիրը իրարմ իր ասբեր-ին, այլ նաեւ ըստ բնութեցոյնսդ, ինչպէս իր անստե՛ն յաճիր երբ օրինակներէն:

ふむ。

Այս առանձնահատկացման
հետև իր խրատակը գնառա-
տեսով՝ Որդեակը իմ, մի-
թյալից, պատարան եղեկու-
թյան մարդկան, ես առաջե-
կ յայն Ժաման որ խառնակ-
ի յար առանձն, ին առն-
ն ձեռնեմքս։ Ի մի մայր մե-
ծելի արարչության թե՛ առա-
ջադրյա մարդն առեալ ի-
շխարհի ի ձեռն իւր։ Այն
հայրն։ Այժմ գիտադր որ
ապրելիքը ես գուշ։ Իմ Ուն-
՝ Մարգիկ։

62.

Կառանն փրկին էան ի վերայն եւ եղև զհարաւոր եւ պատահիկեաց մարտն եւ ասէ թէ Պրիծ եւ սրբաւորն իւր եւ աշխարհն ոչ հնչուի, զի կարգ առին իւր ասին վարդաբն, թէ զարդ կարգն Կանոնի տառաւորն ի վերայ չի եւ զարդայ Սարգիսի՝ նա մեք չեն ոչ Տաւառամբ եւ կեցաւորն բարոցն թոյն, եւ կառանն իւր այտորն եղև գրերն եւ անկաւ ի յալիւք երեսուն, Գաւ միւրեղն եւ անկաւ, Ո՛վ զու չար, քո Տաւառայդ զու գրերն եւ, եւ իւր այտորն եղև միւրայ յայնց մասնն, Գաւ միւրեղն մասնն, Ո՛վ զարար լինի մորթ թո՛ւ ոչ Տաւառամբ բեզ թէ թողաւս զու զու, Գորական չարոն լինի զու։

— Եւսպանն առաքալ թէ զոր քորեալն եւ որ չի բարեկան ահարատ, այլ նեն։

Գաւոր եւ չար է, թէ կէլաւ եւ կեցաւորն ըստ քորեկն, բայց զու ոչ Տաւառամբ նմա, զի զարէ թողաւ զու, Գորական արար։ (Թա՛ւր յիւր Սուրբն)։

Կառանն հապաւ փրկին եւ եղև, քորաւոր, եւ ասաց միւրեղն թէ Այլ չեն։

Թա՛ւր արին, զի եկի ի կարգ աշխարհաւորն իւրան։ Ամեն մարդն թէ թէլ զոչ Տաւառամբ, կեցաւորն, թէ չէլ, ասին կարգն ի վերայ չի ասեալեանն։ Եւս այտորն զան ի շարքայ անկաւ, Գրերն թէ՛, Գային միւրեղն եւ ասին, Ո՛վ զու չար ոչ Տաւառամբ, որ զու գէրն եւ։ Եւս այտորն կառանն եղև, առաւ եւ, Եւս եւ պատկեցաւ յայնց միւրեղն, Գային միւրեղն եւ ասին, Ո՛վ զու չար նենգաւոր, թէ եւ զարդ լինի մորթ թո՛ւ, ոչ Տաւառամբ, ի թողաւս զու, Գորական չարոն լինի զու։

— Եւսպանն թէ մարդ չալ լիտաւ, զիւր սովորակաւ բնի, թիւ ինն։ Ըստ 132 թ. անորին։

おと

ԺԻժԻՔԻՆ գահն առ մե-
ղուքն եւ առ մըրջիմն ի
ժամանակս մտնալն եւ ա-
սեմն. Տուք մեզ կոթակուր,
զի մեռանալովք ի սոգոյ, իշ-

ԺԻՅԻՆ առ մըրջիւն գնաց
եւ ասէ. Տուր ինձ կերպա-
կուր, զի մեռան(ի)՝ ի սո-
գու: Եւ ասէ մըրջիմն թէ
ի՛նչ գործ կուտ անանիք՝ որ

նորա ասան. Դուք զիշէ
գործել(ի) զյաւանդան. եւ
նորա ասան թէ ի վա-
րարք ծառա Տանդեղի,
եւ անշէ կարգ զանա-
պարհորդս զարքիւրս: Եւ
նորա ասան. Այլ, իբրա-
նաստիկն ի տղայ. եւ չէ
պարտ ասանէ ձեզ որո-
նել. Թիւն. — Ցուցանէ
ասան. թէ իմար կու-
սանք ինքեքն. եւ իմա-
նաստիկն ոչ ասան:
Գիտանալն ոչ որոնողն, այլ
իբրաւ ունեանդ: Այլ
պարտ է յայս կեանք ծո-
ղովի: որ է ամառն, իմա-
նաս. թիւն. եւ այլաւա-
ն. Թիւն. զնորա իբրա-
նաստիկն զորն ասան
զի վի զիտանաստիկն որն
ասան ի գիտան արքանէ
զան. Ըս. Ու. Ս. —

[illegible]

Աղերապետ կայ այնպիսի պատճառ. որ այն-
չափ ծանրաբարձ է մինչև թեպետ ոչ այլ ին-
քան որ ի ցոյց վերականգնութեան կարծիք երեք
սխալաբանութեանց (վերադարձ), այն միայն բաւա-
կան էր զնայն կարծիք բացէ ի բաց մեծերէն: Ար-
շաւունքն ի հաւաքածոյս այնպիսի Առակք, (ամենն
այ ի հեռագրին Թ. 182), որ ոմանք Սեն-Մար-
գրէի բնութագնեսեանն 139, որ պատիւ էն բերե-
ր իրենց Տեղորոշակին, այլ ընդ հակառակն նախախնդր
կը պատճառեն, ուստի էր անարժան էն գրազէտ
եւ դատուն ծանրաբարձ եկեղեցիականին: Եւ արդա-
բեւ ընդ կրնայ երեւալայն իսկ թէ Աղբարձայ
Աղեւելցայն պէս Տաշաղաւոր եւ յարգելի Արարչա-
պետ, որ բովանդակ ազգին՝ նոյն թէ թաղաւորաց
եւ կամ զեղեղեղապա առնէ այնպէս մեծաբար եւ, հե-
ղեանք ըլլայ այնպիսի անհմա եւ անխմառն մինչեւ
նաեւ ցած ու գեւեհիկ Առակայ, եւ յունեն առ-
նու իւր քրիշէն աղտեղէլ այնպիսի անպարզաւ բա-
ցաբարոք ծանրք եւ սխալ սկզբաբնք, մինչեւ որ
շեղերից միայն՝ այլ նաեւ գովել եւ աստուածա-
հաճոյ յուրորդ զատաբարօք թեմէն:

¹ Ըստ մասին մեզ կարծեկից է Յուս. Սէն-Մար-
գէն, որ իւր ձեռագրին Առաջաց ՚Ին.Թալանի ձեռնութեան
կոյտապահին ետեւ. կգրէ. «Այնպիսի ցարժաւ լին (Թալանի)
ախոր (Աւարտանայ) մտաւորաբանաց հաճախի որ առաւելու
է. յետոյ կ'ընէ. Գործերս այս է պատճառն՝ որ յարեկոյն
մազան է իւր անոցն հեղձման բնական վրայ» (Յառա-
ւորան, էջ X.)

Գժուարին չէ իմանալ թէ ուստի՝ ծագած է եւ այնչափ տարածուած այս անհիմն եւ վրիպական կարծիք թէ Վարդան Վ. Արեւելցին է հեղինակ Առակացոյ։ Հաստատիս սկիզբներն (էջ 250) բոլոր թէ «կայ ուրեք յիշատակեալ՝ իբրեւ հեղինակ Առակացի՝ Վարդան սմն Վարդապետ, որ Տաւառաբար ի գիր առած է շափաւոր թուով Առակները»։ Արդ ապահովութեամբ կարող ենք հաստատել թէ այս անուան նշոյնութիւնն եղած է պատճառ սխալման։ Իրովհետեւ այն Վարդապետն իրական հեղինակ Առակաց ինչ՝ այնչափ ծանօթ չըլլալով յետոյ, բնականապէս անոր ամենածանօթ անուանակցին յատկացուցած են նորին զանազան գրութիւնքն, բուն անոր Առակաց հետ խառնելով նաեւ հետզհետեւ յաւելեալքն։

Այս նկատմամբ բուսական կը համարիրք յառաջ բերել Պատմութեան Վարդանի Հրատարակչին խօսքն, որ — յետ գրելոյ թէ կան այլ եւս Վարդան անուն Վարդապետք, յորոց զՊատմիչն զանազանելու համար, զինքն Մեծ կոչած են, եւ կը մեծարեն այլ եւս պատուաւոր վերագրիւնելով, որոց յետինն եւ ամենէն նշանաւորն է՝ սարգէ, — յաւորք ստղերը կը գրէ. «Բայց այս ամենայն «կառմունք պատուաւորք չեղին բաւական առ ան. «խառն պահել զգործս եւ զգործսն նորին ընդ «լիւցիւն»։ Եւ յորովից յարանուանց վատասակք պիտանին եւ անպէտ՝ միայ տյամ վերընծայեցան։ Եւ «ոչ միայն յիրս եւ ի գիրս, այլ ինչ թուի եւ ի հայրերեացն կոչումն սխալեալ, որոց Բարբրերբը՝ «ցի զառ ասեն. քանզի ոչ ոք ի նախնեաց անոր «հոգի զնո պոյտաւ. այլ մանաւանդ բանք նոցին «ցուցանեն յարեւելից մեծաց Հայոց լինել զնա, «եւ ամս ինչ պարեմաութեամբ կնքեցն ի հռոմ. «կայ եւ ոչ ի Բարբրերբը. զայլ ոմն Վարդան «Բարբրերբից ցուցանելով ժամանակակից նորին «կերտ, որպէս յիշէ մատենագիւն ոմն յամի 1286, «որ է իբր վերտասան ամառ յետոյ քան զմահ մեծ «ծիս պարտիկ Վարդանայ։ Իսկ զմիւսն զայն զիրսեր՝ «երկրորդ Վարդան կոչէ Վազար Զահկեցի կառ «թուղիկոս, եւ նմա ընծայէ զՏամուտոս մեկնու «թիւն շորից աւետարանաց, զԱռափն, զՏամա «ուտ աշխարհագրութիւնն, զՄեկնութիւն քեւ «րականի. որոց յետինքը կարծին երբորդի ու «րումն կրեթազուելի Վարդանայ գործք։ (Տպ. Վեհեստ. 1862, Յառաջաբան, էջ Ու. Բ. Տես նաեւ եւ Սիրուան, էջ 149.)

Չունենիք այլ ինչ յաւելուլ առտ, բայց զայն միայն՝ որ թէպէտ Մեծ իշուհի Վարդան Վ. հեղինակ Առակաց՝ թէպէտ փոքր, թէպէտ առաջինն ըլլալ՝ թէպէտ երկրորդն կամ երրորդն, — միշտ ըստ ամենայն մասնագէտ հաստատուն կը մնան վերապայն գրեալքս նկատմամբ գումարութեան Առակացս միտք գրել գործ չըլլալուն։

Այսու կը փակենք Հետազոտութեանց Մասնագրական մասն, յորում յառաջ բերեալքս՝ առակներն գրուածեաց զխառնագոյնքն են։ Արդէն ի սկզբան յայտնեցինք թէ «Միտ շունիկնք նախնեաց առակներն լրականաւ գրագրութիւնն յորինելու չ. եւ ասկա մի յետոյ ծանօցինք՝ թէ

«Գրութեանս սահմանաւոր չափն ու յատուկ նպատակն չեն ներք մեզն ընդարձակօրէն եւ մանրամասն խօսիլ ըստ ռուսական մատենագրութեան վրայ»։ (Տես Հնդեգիւս ամսագր. 1888, էջ 5, եւ էջ 124.) Սակայն եւ այնպէս գործոյս այս մասն մեր գիտածն ու կարծածն է շատ աւելի յերկարեցաւ։ Ուստի առ այժմ թող տալով մնացեալ առակական եւ առակախառն գրութեաններն, այլով աւելի կը խօսինք մանաւանդ Չափաբերականաց եւ անագան ժամանակներու բժշկարանաց վրայ։

Հ. Ղ. Յ.

ԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ԳՐԻԳՐ ԷՓ. ՉԱԳՈՆԵՆՆ

ՏՆՍՈՒԿ ԼՆԴՆԱՆՈՒՐ ՊԼՈՏՈՒՅ ՕՍՄԱՆԵՍՆ ՊԵՏՈՒՆ
ԹԵՍՆ Ռ ԿԱՐՈՍ

«Նշուշ» եթէ մեծ գնահատութեան արժանիքն են կնիքընծայութիւն գուրս՝ արեւմտեան ճառագայտից մերձ գտնուող ազգային նշանաւոր անձինք, որք ունեցած են բարեբախտութիւն աննշմել մեծաշնորհ օգտուելու, առաւել եւս անգին յարգ ընծայելու է այնպիսեաց, որք հեռի ի վերնոյն, յիշեալ վայրին մէջ եւեթ մնալով՝ մեծամեծ բազմաթիւ ինքնացուցած են իրենց անձին վրայ բնական հանձնարով։ Այս կարգին մէջ՝ կենաց ըստիկ աներկբայապէս առաջին տեղին ունի այժմ այն նշանաւոր անձն՝ որպէս կենագրութիւնն յառաջ կը բերէ այս անգամ Հնդեգիւս, եթէ քաջ նկատուին իւր կենաց համարն հանգամանքն։

Վրիգոր ԷՓ. Հապանեան ծնած է 1835ին կարնոյ նահանգին Կիսիւն գաւառական խոտրընջ Սոմնեց գեղն, ուստի զինքն 1841ին իւր հայրն՝ Հապանեանց բազմաձիւղ գերդաստանին առաջին ցեղագլուխն՝ համբաւաւոր Ալեքսանդր Ալա՝ Կարնի կը փոխադրէ ընտանեաց հանդերձ։ Գրիգոր ԷՓ. Հապանեան աղայութեան եւ պատանեկութեան տարիներն այն ժամանակի տեղական դպրոցաց մէջ անցընելով՝ կրցած է ուղիղ դաստիարակութեան մը հիմունքն եւ ուսմանց ու փառութեանց չափաւոր սերմանքն ստանալ, զորս յետոյ բնատուր տաղանդն եւ գործնական կենաց զանազան չըմանք մեծապէս զարգացուցած են իւր անձին վրայ։ Արեւեստաւորաց պողոտայն՝ ուր թեւակոխած է Գրիգոր ԷՓ. Հապանեան երիտասարդութեան առաջին տարիներն, նեղ գալով իւր եւանդելն գործունեութեան, անցած է յընդարձակ ասպարեզն լիարժեք